GRANS EXEMPLES *

II

LA RENAIXENSA DE HUNGRIA

> Nous avons négligé nos devoirs envers nous-mêmes, envers nos ancêtres et leur gloire, et nous en sommes punis; desormais ne parlerons entre nous que notre propre langue, et par un patient travail à la fois poètique et grammatical, préparons-lui un grand avenir politique. Pas d' insurrection, pas de résistance illégale, même contre un souverain qui viole toutes les lois: la lyre et le dictionnaire nous vengeront mieux que le fusil.
>
> ÉDOUARD SAYOUS.—*Histoire générale des hongrois*

CONSTITUEIXEN l' imperi austriach, que poch á poch sots lo ceptre y la acció de una mateixa familia regnant ha anat formantse, diferents estats la extensió y nacionalitat dels quals es variada. Los Habsbourg l' han creat, així com los Capets fundaren la monarquia francesa, y son centre ha sigut lo ducat (després archiducat) de Austria

* Vejas LA RENAIXENSA del dia 1 de Febrer de aquest any, núm. 2, LA RENAIXENSA DE IRLANDA.

com per l' estil del Illa de Fransa, que fou lo gérmen del reyalme de Lluis XI. Es l' imperi de la Austria, donchs, un aplech de nacionalitats, y que en llur unió servavan sas lleys, usatges, organisació, en fí, la seua constitució histórica; tant es aixís, que 'l llas més fort, gayre bé l' únich que era sosteniment del tot orgánich fins á 1847, fou l' emperador y sa dinastía, personificant la monarquía y garantint la seguritat y drets respectius á tants de pobles, de tantas menas de lleys y de llenguas que la naturalesa y 'ls cambiaments polítichs feyan viure uns al costat dels altres formant una confederació monárquica. [1]

No altres certament son los fonaments de la monarquía espanyola.

Mes encara no es solsament aquesta la derrera semblansa que l' imperi del Austria ab la formació de Espanya presenta. Duas grans épocas té la historia de Europa en las que 'l principi de unitat s' ensenyoreix gayre bé de tots sos pobles: lo Renaixement del sicle XVI y 'l cessarisme del sicle XVIII, y en abduas temporadas Espanya y Austria senten los efectes de est principi polítich. En la primera, Hungria queda unida pel llas de la monarquía ab l' Austria, y Catalunya y la Corona de Aragó en la mateixa forma ab los demés regnes de Espanya; en la segona temporada Catalunya es malmesa per l' extrangerisme francés de Felip V y sos successors, mentres ho va esser Hungria per l' esperit francés també de María Teresa y Joseph II; després ensá... veja 'l lector ab aquest article si més semblansas hi troba.

DECADENCIA Y CENTRALISACIÓ.

—María Teresa.—Joseph II.—De 1460 á 1790.

Perque son las derreras clarors del dia se complau l' esperit en contemplarlas, y la recansa que al fons del cor va creixent al perdre 'ls horisonts la seua vermellenca

1 P. de Haulleville.—*Les institutions représentatives en Autriche,* cap. II, Bruselas 1863.

claror es la més forta recansa; pel mateix estil es y no altre lo que ha passat á Hungria ab lo recort del rey Matias Corvin, puig fou lo derrer que regí vejent lo poble dels magyars gran y lliure y perque derrera de ell, com una nit estesa, esdevingué la més sobtada, trista y esgarrifadora decadencia.

Vinguda de un rey foraster, Ladislau II de Bohemia: convulsió de una guerra civil política y social, en la que fou cap de ala un noble anomenat Zapoyla, en la que 's suslevaren las gents del camp ab gran soroll de revolta y no hi hagué pau entre ellas sino després de interminables sacrificis y de crueltats sense exemple: invasió dels turchs que en la batalla de Mohacs posaren als peus de Soliman lo Magnífich dos mil testas húngaras, sagnosa presentalla en la que 'l cap del mateix rey Lluis II no hi mancava: una altra guerra civil entre dos pretendents Joan Zapoyla y Ferrando de Austria: veus aquí las causas que posaren la Hungria sots lo domini ó unió del Austria en mancos de cincuanta anys, que son com alguns minuts en la vida dels pobles.

Era rey de fet de Austria y Hungria Ferrando I poch apres de 1526 y rey sens contradicció l' any 1540. La nació magyar durant lo regnat de aquest va passar com en un seguit de guerras contra 'ls turchs, fent empero de tant en tant sentir las seuas queixas perque 'l rey expressament molt de temps sens provehir las grans magistraturas nacionals passava, y perque també totas las administracions eran dels alemanys, y perque las capitanías militars forasters las tenian. Del regnat de Maximiliá II y Rodolf no més que altres decepcions y agravis guarda la Hungria y així en los demés següents fins al de Leopold I, en que las queixas y 'ls planys de la nació se tornavan en grans revoltas militars, precipitadas per la antipatía entre 'ls capitans alemanys y húngaros y per las malvestats y escándols que feyan en la terra que bé tenian com á conquistada. De aquest temps (siccle XVII) es lo recort de terribles escarments que espahordiren la Hungria y ab

los que fou donada corona de martyr als principals capdills de las insurreccions, que quasi sempre las atiava ab una má la Fransa y ab una altra la Turquía. Y era més endevant major l' afany de Fransa en sostenir ab instigacions y ab tropas als descontents de Hungria, per rahó coneguda de la malhaurada guerra de successió que's mogué á Espanya entre 'l net de Lluis XIV, Felip V, y Cárlos de Austria germá del emperador Joseph I; era en aquella temporada 'l capitá de la insurrecció húngara, y fou aquesta la derrera, Rákóczy, que finí prenent refugi á Polonia y després á Fransa tant bon punt la pau de Szathmar (1711), en que 's restabliren encara las lleys essencials de la constitució magyar, fou firmada.

Es del regnat de María Teresa la propagació de la influencia austríaca en las costums de Hungria y l' absorviment de aquesta, fet de una manera manyosa y més ó menys quieta. Ben al contrari del que l' any 1741 los húngaros se esmaginaren, puig que aquell tan conegut exemple de caballerositat, aquella commoció entussiasta del esperit magyar per una reyna viuda que 's presentava endolada ab son fillet als brassos, devant de la dieta aplegada, y aquells crits de *moriamur pro rege nostro María Theresa*, per més que 's diga, no poden pas retraurers com á mostras de un entussiasme y rendiment espontani y sense reflexió; la noblesa húngara, com altras voltas va esser llavors també una nació caballeresca y llegista tot á la vegada; fou veritablement adicte, afectada y generosa, mes sense perdre la seua sanch freda de jurisconsult per una sola estona. [1] Era la proclamació de María Teresa ab aytals condicions un medi de traure de la corona satisfacció dels *greujes* ó agravis que 'l govern del anterior monarca Cárlos de Hannover fet los hi havia: era pel demés un camí pera no sols deturar la perdició de las llibertats húngaras mes fins pera haberne de novellas, sobre tot,

1 Édouard Sayous.— *Histoire générale des hongrois*, lib. 6, cap. II. Paris Didier, 1876.

desde que la elecció de Cárlos de Baviera pera regir l' imperi donava peu á una guerra civil entre dos pretendents de un dels quals havia de esser la cort y refugi 'l regne de Hungria, y així com fins llavors la ingerencia dels ministres alemanys y austriachs humiliava als húngaros, de aquell dia endevant aquets esperaren pendre la revenja governant ells tots los negocis y tenint llur influencia demunt de tota la Austria.

Empero, fou, que Maria Teresa no va afanyarse massa en satisfer los agravis de la Hungria, y á quiscuna representació que sobre aquest punt li feyan esdevenia un conflicte, que mes de una vegada sapigué arreglar repetint escenas melodramáticas, lo públich espectador de las quals eran los diputats de las dietas y ella la gran artista. Va serli, á mes de son talent, de gran auxili la mateixa guerra civil; finida aquesta y durant la pau que trascorregué del any 1748 á 1756 comensá Maria Teresa una política tan perjudicial com agradosa. Per l' estil dels goberns de Florencia y de Venecia en los derrers temps de la etat mitjana probá de introduhir la vanitat, las modas y 'ls plahers de las corts de Europa senyaladament de la francesa; y aixi va atraurers á Viena los hereus de las primeras casas senyorials de Hungria, deixant llurs castells no mes per las afeminadas festas y entreteniments de la temporada de estiu; al costat de la reyna aquells braus y mitj ferotjes magyars endolsaren son caracter y mudaren de trajo y fins de fisonomia y aspecte. Aquell jovent que habia de esser lo porvenir de la Hungria s' enjoyá en demés ab noms retumbants, ab títols de comtes, barons y fins de princeps, sens recordar que de tot aixó 'ls antichs nobles magyars sempre se 'n burlaren, y, maridantse, molts de ells, sots la manyosa direcció de la reyna, ab fillas de noblesa alemanya y austriaca, perderen sos antichs usatjes y fins deixaren de parlar la llengua nacional y l' llatí tan popular á Hungria, que fou posat com en ridicol, preferint en tot la llengua alemanya. Per la ensenyansa del minyons húngaros obriren las portas del col-legi *Theresia-*

num, ahont l' alemany era l' idioma oficial de la escola. Mes endevant s' estatuiren ordes militars y guardas de honor, y aixó ab la escusa de fer públich homenatje á la ardidesa militar del primer dels pobles fidels á la monarquia, peró, al cap devall tot anava portant sens endonarsen al proposit de fusionar la Hungria dins de la Austria alemanya.

Com que la petita noblesa, la noblesa de espardenya com diriam á Catalunya, servava encara ab tota fortalesa l' esperit nacional magyar, hagueren de mostrarse 'ls gobernadors y demés oficials de la corona molt complacents y per demés manyosos, pera introduir las reformas administrativas que á sota ma desfiguradament plantejavan. A cada manifestació de disgust popular posavas la reyna en camí, visitava la Hungria, y en festas militars y de tota mena entretenía l' poble y l' perill desviava. Lo cesarisme centralisador no gosá ser desvergonyit y clar fins en temps del emperador Joseph II.

Era la vida del successor de Maria Teresa, diu un autor á qui en aquesta compendiada relació seguim, fisicament, moral é intel-lectual encongida y contreta, lo que va donarli, unas voltas per aceptació, per forsa altras y voluntaria altras, com una segona naturalesa. Habia arribat á possehir un menyspreu absolut dels obstacles interiors ó exteriors, de la tradició, de la experiencia acomulada, en fi, sota una envoltura alemanya 'l temperament de la revolució francesa amagava. [1]

Notan las darreras paraulas tota la síntesis del regnat de Joseph II, l' unitarisme democratich, enderrocador y cesarista de la revolució jacobina francesa arribava ab totas las consecuencias clara y neta com la altiva franquesa del emperador que la duhia que ja no estava per proseguir las calmosas seduccions de la politica de sa mare Maria Teresa. Aixís es que prenent per palanca de sos esforsos la burocracia, la gent de sou y manament com deyan los vells catalans, va refiarse completament per al-

(1) E. Sayous. *Hist. gen. des Hong.* llib. 6, cap. III.

cansar son propósit centralisador, de ordenaments y reglaments, ordes y contra ordes, que alsaren arreu una total anarquia llegislativa. De sas primeras disposicions fou lo posar la capital á Buda, no pas perque aquesta antiga ciutat reprengués sa primitiva importancia, sino perque matematicament era l' centre del reyalme.

Inseguint en sa resolució centralisadora ordená al 7 de Abril de 1784 que la corona sagrada de S. Esteve ab que ls reys magyars se coronavan, fos aportada y entre las altras coronas del imperi se guardás á Viena. Malgrat y esser aixó contrari als sentiments, á las lleys y á la historia de Hungria l' orde fou executada.

Va esser suprimit lo llatí com á idioma oficial ó diplomátich de Hungria, donant per rahó que una llengua morta no podia per molt temps esser conservada.

Mes endevant preguntadas las cancillerias, convinentment previngudas, sobre si l' magyar era idioma á propósit per la expendició dels afers que al regiment politich espectan, contestaren á la una que no 'u era, y fou ordenat llavors que la llengua oficial fos la alemanya.

Y pera que l' exemple de la centralisació cessarista y francesa ne fos aportat en Hungria fins sos derrers termes, Joseph II partí la terra húngara en 10 cercles, que com los departaments á Fransa y las provincias á Espanya, no tenian relació de cap mena ab las regions que la naturalesa forma ó que la historia imposa. Y mentres aixó, arreglava 'ls tribunals de justicia també á la francesa, y rompia l' organisació feudal, y com á vera mostra de un home teórich, mes sabi en abstractes principis y projectes metódichs que en prácticas entesas y fredament experimentadas, malacontentava al Austria y á la Hungria plegadas en son ensaigs de las teorías fisiocratas pels comercis é industrias. En veritat ha dit un nou historiador, que Joseph II no pogué capir fins en lo derrer any de sa vida tota la gran errada que fet havia, puig que sembla volgué esmenarla, així que algunas de sas lleys foren per ell mateix derogadas.

LA RENAIXENSA LITERARIA POLITICA.

La revolució francesa.—De 1790 á 1815.

«Una senyal fou donada per totas las encontradas de la «Hungria, per las valls transilvanas, per tot arreu ahont «la llengua nacional y l' patriotisme vivian; per haber «descuidat nostres debers respecte á nosaltres mateixos, «respecte als nostres antepassats y llur gloria, ne som ara «castigats; de avuy endevant parlarém no mes que la «llengua nostra propia, y mitjantsant un traball pacient, «que sia aixis poetich com gramatical un gran porvenir «politich preparemli. Res de insurreccions, res de resis-«tencia il-legal encara que sia contra un sobirá que totas «las lleys viole: la lira y 'l diccionari nos venjarán millor «que no pas lo fusell.»

Y aquí comensa la renaixensa de Hungria. Foren sos precursors en lo regnat de Maria Teresa, lo prosista Mikes, lo poeta Raday, Bel un dels fundadors de la historia y la filologia nacional, lo baró de Orczy poeta y coratjós home de armas aquell qui en sos cants definía aixís la patria: «la terra 'ls límits de la qual Deu mateix ha senyalats.» Tots aquets hem dit que al regnat de Maria Teresa corresponen, puig aquesta bo y tota la seua trassa no va compendre que 'l jovent magyar posat á Viena per dur á cap sos propósits, ab més facilitat també pendria patró de las novas ideyas que del Occident venian: entre 'ls mateixos magyars de sa guarda noble, 'l mes distingit de ells Bessenyei, va ferse general la afició á la literatura francesa que imitaren en llengua húngara publicantse ben notables obras de imitació en sentit patriótich, fins al punt de que la censura posá entredit á un poema per l' istil de la Henriada y que l' héroe era l' gran rey dels húngaros Matias Covin.

Hi habia ja no solsament la escola francesa que á mes de lo sus ara dit, arreglava 'l teatre de Moliere á las cos-

tums magyars, sino la escola clásica y la escola popular que sense exóticas imitacions cantava 'ls héroes de la terra húngara, llavors que vingueren las ordes de Joseph II en favor de la llengua alemanya; mes que may desde aquell dia se cantá en los poemas épichs, y en la escena 'ls grans homens antepassats de la rassa magyar sortiren, se purificá la llengua ab grans treballs linguistichs, los primers periódichs magyars se fundaren y fou la fundació també de una Academia nacional preparada.

Commogué ben aviat la Hungria 'l terratremol politich y social de la revolució francesa justament en dias que per mort de Joseph, Leopold II lo trono imperial ocupava; y com á poble de bon seny á qui las desgracias ensenyat habian la sabiesa de la experiencia, de tot l' ideyalisme cosmopolita de la llibertat á que Fransa als pobles de la terra convidava va saber passarsen sense ell, mostrant que cap falta li feya, puix que en parlant de llibertat cregué que no invocava pas un principi cosmopolita sino nacional, y que millor pera la Hungria era la seua propia tradicional é histórica. Aixi donchs á Hungria com á Irlanda l' esperit revolucionari tornás ab nacional y restaurador de las vellas llibertats perdudas.

Y fou la primera manifestació de aquest esperit deseguida que l' ceptre imperial estigué en mans de Leopold II així que en molts indrets de la terra húngara ab totas las ordes y reglaments del rey difunt ne foren fetas grans fogueras al resplandor de las quals vá ballar tot lo poble ab gran soroll y alegria. Com ab foll entusiasme entrá de moda l' vestirse ab lo trajo magyar, arreconant, sobre tot las donas, los feixuchs vestits de estil alemany; per tots los salons y per tot arreu no s' parlava mes que l' idioma nadiu, aytant que la munió de professors de llenguas estrangeras se veyan en lo cas de apendrel y ensenyarlo y aixó per no veurers en la miseria; en fi en un dels comtats en que dels mes fantasiosos era la majoria, fins va proposarse, y ab tota resolució se sostenia que debia rebujarse tota cosa que de civilisació occidental fos pervin-

guda, y no mancos que per tornar á trempar lo caracter húngaro s' establis la mena de viure dels primers scitas ó s' hi avesás als noys que pujavan.

S' havia presentat l' emperador desde un principi com volent sostenir la tradició de Joseph II, mes aquellas manifestacions populars que ara hem ditas y part també l' que entre las novas ideyas be corria com á cosa entesa la de que la soberanía era del poble y que sempre á Hungria la magestat fou feta per elecció, y altres, que sobre tot en las vilas y ciutats tothom las deya y repetia, va creure que era gran consell de prudencia mudar de camí emprenent com de fet lo de convocar la dieta de Hungria. Aplegada la dieta ¿en quina llengua se estendrian las actas? Veus aquí una de las primeras qüestions que s' proposaren y com fos resolta en favor del llatí y sobre tot de la llengua magyar que ab aixó quedava declarada oficial, lo decret fou rebut ab gran soroll de entusiasme; y fou lo primer esclat de un de major que retrunyí per tota la Hungria quan va saberse que Leopold II ab gran acompanyament era arribat á Presbourg y en mitj de la noblesa magyar y de la munió del poble que cridava *eljen*, *eljen* (viva, viva) cabalcant al cim de la montanya reyal y esgrimint la espasa als quatre vents com per desafiar als enemichs de la patria, habia fet jurament de servar las llibertats de la terra húngara.

Mes lo Deu qui guia als princeps y 'ls pobles regeix volgué que tan bonas disposicions de Leopold II no fossen lo comensament de la independencia de la Hungria, sino que per obtenir aquella, nous y mes grans sacrificis ne fossen fets pel poble magyar, com si ab la suor de son front y ab l' escampament no escás de la seua sanch hagués de comprarla. Era pujat al escambell del imperi austriach aquell emperador Francesch II, lo déspota y escarceller del poeta y patriota, del qué en virtuts y heroisme pot aparellarse ab los primers martyrs cristians, de aquell libertador de la patria italiana: l' incomparable Silvio Pellico. Per qui conega, y pochs son los que aixó

no pugan dir, lo preciós llibre *Mie prigione* del autor de *Francesca di Rimini*, podrá compendre quinas foren las llibertats que s' esperavan pels húngaros sots lo gobern del rey que tenia pels partidaris politichs presons com las de Spielberg. Aquellas historias de sufriment, aquella mort llarga y turmentosa dels condempnats à *carcere duro*, Hungria també pot comptarla de molts de sos distingits fills que per un moment somniaren ab las ideas democráticas que la revolució francesa escampava, y com de sempre, foren las primeras víctimas, poetas, historiadors y publicistas per pena de haber sigut precursors de novas ideyas [1].

Ben diferenta habia de ser la historia de Hungria de com la esmaginaren los que ab mes poetich deliri que ab veritable seny acullir volgueren las ideyas revolucionarias francesas. En la grandiosa lluyta que l' Austria y després totas las potestats de Europa avingudas contra la revolució y despres contra Napoleon emprengueren, cap com Hungria escampá tan á dojo la seva sanch y 'ls seus diners, y això perqué Francesch II ab una trassa, que de diplomátichs y gobernants pot retraurers per estudi, va saber aprofitarse de la fidelitat may duptosa dels húngaros per la monarquia, y del esperit caballeresch de un poble que al recort sol de una situació semblant á la que un dia tingué per ells Maria Teresa, se posava tot en ar-

1 Sayous á qui aném seguint explica curiosisimas y sentidas historias dels que podriam anomenar jacobins de Hungria. Lo gobern de Viena descubrí un complot que s' preparava per á plantejar de sopte, fins tal volta per medi de una *convenció nacional*, los principis igualataris del lliberalisme francés. Aquest somni, que no pot dirsen altra cosa parlant de una terra com la de Hungria, fou de ben trist despertar. Als 20 Maig de 1795 demunt del catafalch las testas dels 5 primers conspiradors rodolavan: un de ells, Laczkovics va posar lo cap sota la destral del butxí cantant aquells versos de Horaci: *Justum et tenacem propositi virum.* Y foren altres transportats «lluny de «sa patria, prop de una salvatjosa frontera en mitj de neus y dins de una crudel forta«lesa que s' alsava de l' abisme fins á las boyradas;» consumintse allí, son esperit cristiá com lo de Pellico s' abrassava ab Deu en las horas de desesperació cridant en mitj de ells lo poeta magyar Bacsányí «¡pare, pare, creador, senyor y sustentació nostra no 'ns abandonis!» ó á voltas quan distrets en lo trist paisatje que contemplar podian, encara ab la mateixa il-lusió en una de sas poesias deya: «que es lo que canta l' aucell que vola joganer devant de las rexas de ma presó? A tu te canta oh llibertat!»

mas. Per aquest esperit que 'l talent reposat y resolt del emperador dirigia, s' esplica millor que de cap manera l' heroisme de aquells esquadrons de magyars que en las grans campanyas de 1799 fins á 1815 foren de anomenada sens igual en totas las batallas y no de altre manera s' han de veurer los esgarrifadors aplechs dels seus cadavers en los camps de Wagram y Marengo.

Veritablement la guerra contra Fransa era tornada per trassas del emperador una qüestió nacional; sols en las curtas temporadas que hi hagué de pau, y al refredarse per una estona l' entusiasme de la noblesa húngara, al veure á son entorn decaure la agricultura á qui la guerra habia pres *cent mil* homens, callat lo brugit de la lluyta y las cansons belicosas ab que la literatura magyar llavors va desfogarse, las Dietas ab mes bon seny entengueren que tants extraordinaris sacrificis una compensació requerian. Era hora de compendre que no n' hi havia pas prou en que l' emperador se presentás á presidir la asamblea vestit ab lo trajo nacional magyar, á despit encara de lo malament que li esqueya, ni que las paraulas de la «sempre per mi estimada terra de Hungria» bastavan pera garantir las antigas llibertats ni la prosperitat de la terra, puix que ab la mateixa facilitat ab que Francesch II prenia l' titol de emperador *hereditari* y aixó era contra tota lley y tradició de Hungria ahont sols era rey y encara ab caracter de *electiu*, qualsevol altre fonament de la constitució sense com vá ni com vé si li passava pel cap també violaria. Comensavas á planyers tothom durant aquellas curtas temporadas en que la pau regnava, de lo que sus ara hem dit y del poch cas, per no dir persecució que la literatura magyar patia, senyaladament era mal vist que l' teatre húngaro anás decaygut mentres ab grossas quantitats de diners lo de Viena l' gobern sostenia.

Ab aquestas impresions generals de la opinió pública s' obrí la Dieta l' any 1807; aquesta asamblea refugi en tots temps de la llibertat magyar fou com pocas vegadas llavors la arca salvadora del pacte fonamental entre Hun-

gria y la corona, de las antigas institucions y sobre tot de la llengua magyar que per tot lo diplomatich y oficial fou introduida aixi com en la ensenyansa y en las predicacions relligiosas. Element aquest derrer poderosissim per sostenir la nacionalitat magyar, ab lo que si va consentirhi l' emperador creyém que no fou pas per debilitat, com alguns autors suposan, ans per freturosa necesitat en consideració á un poble que ho pagava ab sobras de or, sanch y sacrificis.

«La llengua es un tresor fins més preciós que la «constitució puix la constitució pot restablirse y no la «llengua que es la nacionalitat mateixa.» Aqueixas paraulas son de un dels mes anomenats diputats de aquella dieta: Pau Nagy. Bo y esser en sa joventut, á ell va deurers llavors que á ningú mes, la reconquesta dels principis autonomistas y aixó per son talent y per haber prés com á única bandera la *resistencia legal* ab la que mes endevant l' inmortal Deak habia de salvar la patria magyar compromesa pel partit de la forsa y las revoltas. Ab aixó tots dos no eran mes que deixebles del gran O'Connell.

Veus' aquí donchs una historia y una ensenyansa com la de Irlanda; veus aquí un sistema que porta garantida la seva eficacia.

LA SEGONA RENAIXENSA LITERARIA.

KISFALUDY.—SANDOR PETOEFI.

Foren los anys que á la cayguda de Napoleon I seguiren, de calma ó millor de repós per la política de un poble escolat en tantas batallas y empobrit per tants de sacrificis, mes si la renaixensa politica dormia, la literaria llavors ben desperta vetllava pera servar la vida nacional de Hungria.

Una escola molt semblant á la romántica, si ja no era la mateixa ab la especial fesomia de la rassa magyar, treballava per á fer mes suau la llengua nacional en la poesia y en la oratoria.

Com lo romanticisme cercava son ideyal en la edat Mitjana, ab sas lluytas, ab sas llibertats, ab sa fé amorosa y relligiosa y ab tota sa general grandesa, tornaren á sortir per Hungria 'ls noms de sos antichs héroes, la descripció de sas gestas admirables, y 'ls antichs y encara mitj conservats castells la poesia 'ls reanimá fentlos servir de teatre del romans historich de las llegendas y dels dramas. Y deya llavors Kisfaludy: «ab l' espectacle de las cosas heróicas susleverém lo desfalliment de la nació y sa indiferencia.»

Kisfaludy era fill de una antigua y noble familia húngara y per tal entrat en un regiment de la guarda imperial, s' habia batut contra 'ls francesos en las primeras guerras de la revolució, y com hi caygués presoner, á Fransa se l' emportaren. Y fou casual sa fortuna en ser destinat á residir á Avinyó, puix que sots l' hermosissim cel de Vaucluse, aquest cel qui feu cantar tants de poetas desde Petrarca á Mistral, lo jove extranger va compendre en mitj de la seva anyoransa tota la bellesa de la llengua paterna que en los salons de Viena tal volta menyspreat havia.

Tornat á sa patria jaquí estar las armas pera honorar las lletras, y ell y un altre germá seu emprengueren acompanyats del comte Srechenyi, dels poetas Csokonai y Cruczor la renaixensa de la patria húngara. Sa literatura empero era massa aristocrática, massa académica perque l' poble la pogués entendre, y així calia que un estil mes popular y per tal mes sensill portás lo patriotisme literari á las gents no lletradas y aquesta fou la obra de Berzsényi (mort l' any 1836) Kolcsey (1838) lo primer dels quals restará inmortal per sa *Oda á Hungria*, ab lo que sense voler lo recort de nostre Aribau se m' vé á la memoria. Corona de aquella noble generació y major en popularitat, geni artistich y romanticisme va esser Vorosmarty autor de las obras lo *Rey Segimond*, *Cserhalom* y la *Vall misteriosa,* que segons diuhen, en forsa lírica son comparables á las de Víctor Hugo.

Un jorn y aixó era l' any 1844, Voromarty vegé entrar en son despaig un minyó y ab tota humilitat li demaná de llegirli uns rims que escrit havia; si 'us plau per forsa l' vell mestre hagué de sufrir la impertinencia, mes de sopte tornás alegre sa enguniosa y arrugada cara y, mentres que l' jove llegia, llevás de sa cadira agitat y convuls y al finir las darreras estrofas: «Tu ets, li digué abrassantlo, lo primer poeta de la Hungria.»

Y aquest era Sandor Petoefi: de sos primers anys se conta que del col·legi s' escapá y arribat á Pesth va llogarse en lo servey de un teatre; descobert per son pare torná mes tart á fugir y sentá plassa en un regiment de hussars, y al cap de dos anys, llavors que sols 18 de la seua vida n' comptava, deixá las armas y devingué director de uns pobres comediants ab los qui corrent de vila en vila rebé per tot arreu menyspreu y xiuladas; llavors va esser sa visita á Voromarty y de llavors endevant la publicació de sas preciosas coleccions de poesias. Hi habia en ellas ab la escusa del amor, del vi, de la naturalesa, y de altres mes generals asumptos de la poesia un esperit magyar de la millor mena. [1]

Aquest fou lo secret de la seva popularitat. Animat per la poesia de la *estepa* tenint per Pegaso, no un caball inglés, diu, estirat y esllengit, ni una bestia alemanya fexuga y calmosa, sino un pollí húngaro que com roba de seda brilla en la soleyada, nat á l' ayre lliure y en las sorrencas planas de la petita Koumania, li plauab ell recorre tota la Hungria. Canta aixis l' hivern prop de la llar de la familia y en lo retorn de la primavera simbolisa la renaixensa húngara, y al tornar encara una volta á veure un antich company que en un petit poble arreconat vivia, es ben rebut per ell, lo consola de sas penas y també li dona la esperansa de millors dias. «Si, si, respon lo vell, aixó «irá millor algun dia, ja mos peus son á la vora de la

1 Per aquest estil es son poema *Héros János*, en l' argument del qual tot y no essent mes que una sensilla historia de uns amors s' hi descobreix un fantastich símbol de la sort de Hungria.

«tomba.»—«Llavors, diu lo poeta, sens poguer contenir-«me m' abrasso ab lo seu coll y ploro desesperat, ploro, «puix aquell bon vell era l' meu pare! Deu ab totas duas «mans lo benhesca!» Mes tart, quant la guerra nacional que ell habia preparat esclata, mentres los politichs húngaros en las asambleas deliberan y 'ls generals organisan tropas, Petoefi canta la guerra y la independencia; per l' octubre de 1848 se posa de capitá en un batalló y despres de ajudant del general Bem, y un dia mentres los austriachs fugian en desfeta, ovirá en las primeras rengleras del exercit húngaro un vell que sostenint ferm la bandera de la independencia cridava a sos companys á empaytar al enemich. «¿Aquest porta-estandart qui es?—Mon pare, «diu Peteofi. Malalt ahir, sufrint, aclapit pels anys y las «desgracias, gayre be no mes podia anar del llit fins á la «taula y de la taula al llit; des que aquets mots de la pa-«tria es en perill! en sas orellas retrunyiren, llensá las «crossas, y agafant la bandera del regiment retrová l' co-«ratje de altres vegadas.»

La naixensa de un fill seu en aquells dias, infant nascut en mitj dels combats, consagrat per endevant á la Hungria, l' inspiraren una cansó que'ls magyars de avuy tots saben y cantan com l' imne de una generació novella que una esperansa inmortal la anima.

Petoefi habia escrit ja l' any 1846. «Si aquest poble «cansat del jou, un dia s' llansa á la lluyta, es ab ell que «jo vull morir. Fes, Deu meu, que la sanch de mon cor «sobre l' camp de batalla s' escoli, que 'ls caballs trepitjen «y malmeten lo meu cos, y quedi allí fins que la hora de «triunfar la justicia sia arribada.»

Deu ho volia y Petoefi en la guerra nacional morí. [1]

1 Vejas per tot aixó lo que ha dit SAINT-RENÉ TAILLANDIER en la *Revue des deux Mondes*, Abril 1860. *La poésie hongroise au XIX siècle.*

SEGONA RENAIXENSA POLITICA.

Kossuth y Deak.—1848 y 1867.

Fora cosa per demés entretinguda recomptar ara en lo camp de la politica un per un tots aquells moviments que avansant y reculant feyan los dos principis de centralisació y de autonomia. Era vinguda la hora de que novells homens de estat y novellas reformas habian de presentarse y combatrers, y ab ells arribar al bell cim en que totas las aspiracions de independencia y de llibertats húngaras per siccles y siccles com un ideyal se contemplavan.

Kossuth y Deak: lo partit impacient revoltós y l' partit de la *resistencia legal;* revolucionaris y evolucionistas: las armas y la jurisprudencia: encara altra volta 'ls O'Connells y 'ls fenians de Hungria, puix que també sobre aquesta dualitat se mou tota sa historia contemporánia.

Va comensar á ferse coneixe Kossuth ab la publicació de un diari de sesions de la Dieta y que sabia presentar de una manera interessant y llegidora; ben aviat enrotllat de un jovent resolt é impacient la publicació de son diari, que continuava sortint encara en los interegnes parlamentaris y malgrat los requiriments judicials, fou causa de una secreta informació y per ella, de que en una nit son autor de sa casa de camp lo traguesen per ser dut á una fortalesa, ahont hi passá quatre anys sens que la desgracia l' aclapís, ans aprofitant lo temps en apendre la llengua inglesa y en meditar á la vora de la reixa las inmortals obras de Shakespeare.

Deak distingit desde sa primera etat per son talent en la carrera de jurisprudencia, entrá l' any 1832 com á diputat en la vida política. Essent home de sensills usatjes, bo y havent arribat á que l' *rey popular* de Hungria l'

anomenassen, jamay volgué acompanyar son nom de títols de baró, de comte, de marqués ó de princep, mes preferint dirse solament en Francesch Deak. [1] Tan gran jurisconsult com orador y home practich, tenia aquestas qualitats al servey de la primera de sas virtuts, ço es; la de ser conciliador, fins al punt que la justicia y la fermesa de caracter consentan.

La nova escena en que aquets dos grans homens representaren comensá en la Dieta de 1843. Los diputats Croates no volgueren parlar mes que en llatí en las sessions no reconoguent per res la llengua magyar, y ab aixó una terrible qüestió de rassa amagavan. [2] Y llavors los magyars al gobern de Viena van acusar de que entre 'ls diferents pobles de Hungria movia rivalitats y odis fins al punt de fer lliga ab la Rusia y l' panslavisme. Finida la asamblea arribá la hora en que la cort de Viena insultada, volgué arrebassar la arrel mestre de las llibertats húngaras de aquell arbre que sempre rebrotava, y la arrel mestre era la organissació per comtats, ahont en tots temps s' havia vist redorsarse l' esperit nacional. Res feyan los emperadors en suprimir ó no convocar Dietas, si en 50 caps de comtat altres tantas asambleas deliberavan. Y ab un enginy gobernamental, que no m' entretindré á contar, los administradors dels comtats se cambiaren ab un perfectes reyals ó gobernadors, que per sorpresa s' ensenyoriren de las comarcas y las tractaren en las eleccions y demés com á terra conquistada.

Ab aixó estavan al rompre la revolució europea de 1848. Seguint Hungria l' moviment general constituhí son gobern que en benefici, y encara aument de las llibertats ab l' emperador va conciliarse; mes tota la dissort vingué

1 Vejas un preciós article que ara mateix (23 fabrer 1878) hu publicat l' escriptor valenciá en J. Navarro Reverter en la revista il-lustrada *La Academia*.

2 Lo reyalme de Hungria tè com á provincias anexadas (*anexæ*) la Croatia la Slavonia, qui ab lo mateix exemple de Hungria y Austria pretenen emanciparse. Transilvanya tè son célebre poeta Kollar y ab ell tota una renaixensa literaria política. Pel demés la població de Hungria es de Magyars (prop de 5 milions) Alemanys, Polacos, Eslavos, Servios y Croates.

del partit revolucionari y de las rassas rivals, dels Servios y Rumans que no veyan mes que la grandesa creixent del poble magyar que per un nou projecte de lley volian estendre á tots la seua llengua. Los Croates reclamavan llur autonomia y com la reconogués l' emperador, mogut lo poble magyar pel partit lliberal impacient de Kossut, esclatá la guerra nacional, en que 'ls exercits imperials, los Croates, los rumans y 'ls servios per tot arreu y fins despres los rusos com á interventors, la Hungria invadiren.

Tothom sap que l' resultat foren molts anys de centralisació, las lleys austriacas en lloch de las húngaras, lo territori dividit arbitrariament, y la llengua alemanya declarada oficial. Deak visqué retret de tots aquells grans desastres en sa oblidada casa payral en un racó de sa terra; al cap de 12 anys isqué de son arreconament y en la Dieta de 1861 (que no tenia llavors ja l' caracter politich sino administratiu com per exemple las actuals diputacions provincials de Espanya) escrigué un magnifich mensatje al emperador, en lo contingut del qual exposant los privilegis y las glorias de sa heróica nació demaná sa llibertat y separació del Austria. No cal dir lo soroll que en tot l' imperi mogué aquest mensatje. Sapigué ab exemplar paciencia sostenirlo y dient sempre aquestas rahons: no necessitém que 'ns regali ni un ministre ni 'l rey mateix una constitució, puix que ja tenim la nostra histórica, sospesa per violencia; Francesch-Joseph es sobirá de fet, mes fins despres de son jurament y coronació no será rey veritable.—

Pel talent de Deak y en part per las desfetas militars del Austria á Magenta, Solferino y Sadowa, era la causa de Hungria guanyada. Ja arribava á Pesth l' emperador Francesh Joseph I, 8 de Juliol de 1867, y á caball, y del trajo magyar endressat, pujá en la montanya de la coronació, eixa montanya que ab una palada de terra de tots los termes municipals se forma, y esgrimint als quatre vents la espasa, jurá defendre, y aixó era entre crits re-

tronadors y picaments de mans, las llibertats de la terra húngara. [1]

LA ACTUAL CONSTITUCIÓ

DE AUSTRIA Y HUNGRÍA.

Tres sistemas lo domini del imperi austriach despres de 1848 pretenian. Lo *centralisme*, 'l *federalisme* y 'l *dualisme*.

Viena, com se comprén, volia 'l mateix que tots los demes pobles de rassa germánica 'l *centralisme*, y aquest ab un parlament únich que de tota la política ne fos l' arbitre y altrement sols deixant á las dietas provincials los afers administratius y económichs que 'ls hi pertocassen. Es clar en demés, que 'l parlament volian que s' aplegás sempre á Viena, y que la llengua de las deliberacions fos la alemanya, encara per aquells qui no la podian saber ó no la volian apendre.

Eran los Eslavos partidaris y ferms defensadors del *federalisme*, y aixó perque essent ells en major nombre en l'imperi en sas mans tota la influencia tindrian. Ab aquest sistema, las Dietas provincials dirigirian tots los negocis publichs, esceptats alguns solsament ço es: l' exercit, presupost general y relacions exteriors, de la direcció de las quals l' emperador y un parlament central se n' entendrian. Y era dels húngaros finalment, lo ters sistema *del dualisme*, que en lo dictámen d' en Deak se fundava y á la llarga sobre tots los altres va prevaleixer y regeix avuy en dia.

1 No puch resistir la tentació de copiar las paraulas que al explicar aixó hi diu en l' article susara citat en Navarro Reverter: «Ceremonia conmovedora, diu, que trae á «mi memoria la fiera independencia de nuestros antepasados, que tampoco reconocian «al Rey hasta qne juraba sus venerandos fueros, exigiéndole el juramento con la fa«mosisima fórmula de: *Nos, que valemos tanto como vos, y que todos juntos valemos «más que vos*, signo de virilidad que antes enaltecia que humillaba al monarca, y con«servaba en el pueblo el instinto de su fuerza y de su poder. ¡Cuánto podrian apren«der las modernas democracias, esclavas de la forma y la palabra, de aquellas viejas «instituciones fundadas en hechos y realidades!» *La Academia*, tom. III, n.º 6, pág. 83

Per ell se divideix l' imperi en terras de ensá del Leitha y de enllá del Leitha. Aquestas duas fraccions, *Transleithana* y *Cisleitana* tenen quiscuna de ellas total autonomía; son dos estats separats y ab sa propia y tradicional llegislació se gobernan, y tenen quiscuna la seua representació nacional de duas asambleas colegislativas, que las de Hungria s' anomenan Dieta y Senat, y las de Austria Reischrath y Senat se 'n diuhen.

Comprén la Transleithana 'l reyalme de Hungria y las antigas provincias á ella anexadas, çó es: Croatia, Transilvania y Slavonia, y forman la Cisleithana, l' archiducat de Austria, Salzburg, Bohemia, Ilyria. Per çó 's diu avuy Imperi-reyalme del Austria y Hungria.

Ara bé; ¿quín es lo llas de unió de abduas regions? ¿Cóm se gobernan los negocis comuns y generals? Primerament la dinastía dels Absbourg ab la antiga lley que estatueix la indivisibilitat de tots los dominis del imperi es la lligadura. Segonament: tots los negocis generals dels dos grans estats á un tercer y més superior poder, á un gobern comú y central corresponen, y es aquest un Parlament dit de las *Delegacions* que setanta diputats de la Austria y altras setanta de Hungría 'l composan, y venen nomenats per *delegació* de las particulars assambleas de quiscuna de las duas terras. Se junta aquest parlament allá hont l' emperador residesca, tenint son ministeri també especial y responsable que 's diu *Ministeri dels interessos comuns*, los quals se considera que son la deuta del imperi y l' exercit, en la organisació del qual quiscun de las duas nacions obra com millor li sembla y porta 'l número de regiments que li corresponen lo mateix que la quantitat de contribucions que li toca, sens que 'ls ministres de interessos comuns de las carteras de guerra é hisenda s' hi entrefiquin. Las delegacions deliberan per escrits y ab la llengua de quiscun diputat, sens que sia permés com en las antigas Corts de Catalunya pronunciar discursos. [1]

1 Vejas la nostra obra *Las Córtes Catalanas*, etc.

Las duas nacions se reuniren sots aquest sistema ab lo pacte fonamental que te 'l nom de Augsleich.

Aquesta unió es la mateixa que 'ls estats de la Corona de Aragó *de ensá mar* (Catalunya, Aragó, Navarra, Valencia y Mallorca) y *de enllá mar* (Córcega, Serdenya, Sicilia, Nápols y Atenas) en altres temps de recordació agradable tingueren, puix que á mes del llas de la dinastía tingué Catalunya lo de varias lleys de inseparabilitat de la corona. Es semblant altrement á la unió personal de Suecia y Noruega, y per acabar dirém, que també es la mateixa per la que combat heróica y constant la patria de O'Connell, la desgraciada Irlanda.

J. PELLA Y FORGAS.

IMPRESIONS DE PARE

AN m' en havian parlat d' aquesta nova vida qu' á fe desitjava arrivarhi. Los capsonets, las armilletas, los volqués, las bragas tot aixó era pera mi un article tan sumament nou que molt m' arriscava á perdrehi si arrivo á tractarlo en gros.

Després, aquellas conversas á cau d' orella entre ma sogra y una vehina que s' ha trovat en tots los cassos; la entrada en ma casa de certs mobles tan inútils, pera mi, com baldés; alló de dirme tothom *ja se li acosta*, *ja ha acabat l' humor*, *ja cal que mudi;* aquellas llissons, que jo rebia resignat, de personas que re 'ls venia de nou; la necessitat de presentarme ab esquerdas al front y farbalans als llabis, jo que fins reya al veure caure un senyor y simpatisava ab un xicot qu' arrivés á casa ab lo cap esberlat al últim per no haver fet res; tot, tot se 'm presentava d' una manera tan poch afigurada pera mi qu' á estar en mon voler prou precipitava 'ls aconteixements.

Durant molt temps m' ocupá granment lo compte de las llunas y fiu un curs complert analisant la propietat de certas herbas, y fos que la serietat d' aquets estudis

cambiés lo meu modo d' esser, fos que la *cosa* ja s' ho portés en sí, es lo cert qu' á mida que m' hi anava acostant me trovava tan superior á ne 'ls meus amichs *aquells que encara estan á veure venir* que fins me creya obligat á aconsellarlos.

Com si l' espay d' un mes, com si la exhalació d' un dia fos una eternitat posada entre mon passat y mon present, jo 'm planyia del temps perdut refent lo nus de la corbata y fins se 'm feya ridícula la costum de portar una flor en lo trau. Y ab tot y tenir pochs anys jo trovava que m' esqueya parlar de *quan era jove* y citar la fetxa dels ultims fets ab mes memoria y ab mes seguretat que un vell.

Pero jo haig de dir lo qu' hi veig; lo cas no era per menos: lo naixement de ma primera filleta me colocava en certa posició dintre la familia y no hi havia mes remey que fermen carrech, y per mes que 'm raqués deixá'l bon humor de sempre, y per mes que 'l nou hábit me fos llarch de mánegas, jo no podia oblidar tan sense com va ni com costa los debers d' un cap de casa.

Soch tot un altre. ¡Qui m' ha vist y qui 'm veu! Llibertat, tiranía, butxins, *lo existente:* aquets termes ja no 'ls murmuro mes, jo dech pensar d' altre modo: crech ha d' haverhi classes, que tothom deu buscar la felicitat dintre de sa esfera respectiva... Avans, ni hi somniava; y creya qu' aquestas ideas feyan mes per un xocolater ó per l' apergaminat prohom d' algun gremi que per un jove que neix ab lo esperit del sigle. Avans... De mi, quin bullanguero! Avuy, no tinch res per perdre y ja 'm sembla que las revolucions no portan en lloch. Quan me preguntan de quins soch, responch sense comprometem: *d' aquells que 'ns donguin pau y trevall* y si algú 'm retreu alguna relliscada d' altres temps no puch menos de gastar cert orgull y, ab recansa de mon estat present, m' apressuro á ferli: *soch mes liberal que vosté*, pero, aixó si... no crido gayre.

Y tot perqué? Ah! jo tinch familia, y encara que la nena des qu' es al mon no fa mes qu' estalviarme lo menjar de sa mare, jo ja 'm crech ab dret á dir: *costan tant de pujar!...*

Tothom veu en mi un home d' ordre: per las firas lo vehinat pensará en mi y 'ls de la germandat atrapan una boña ocasió pera omplir la vacant qu' ha deixat lo tresorer. Ja sè fé 'l solo y la manilla, y á ca 'l mitxé, m' ensenyan sovint la rebotiga hont tan bé s' hi passan las vetlladas.

Qui m' ha vist y qui 'm veu! Certs vehins que m' han vist neixer me diuhen de *vos* y jo 'm crech ab dret á tolerarho. He observat que 'ls que avans, referintse á mi, deyan: *es un jove ab un bigotet*, ara, res: questió de sis dias, fan: *es un senyó alt ab un bigoti*: tot aixó, ja ho he dit, per mi es nou, molt nou, y si 'm sorpren també 'm satisfá.

Los amichs son una colla de gats! (aixó ja fa home que 'ls veu de lluny). Havian projectat un gran tiberi, ja que jo era 'l primer de la colla que 'm trovava en aquest cas, pero tot se n' ha anat á rodar: ha sigut una nena y no es aixó lo que 'ls havia de fé' estar d' humor.

—*Una mossa!* han fet, y encar que no han dit res mès he vist la poca gracia qu' aixó 'ls feya. Ja ho veig: son joves y no veuhen mes que lo que vol lo sèu entussiasme ó 'ls seus caps aixelebrats.

Una mossa! Y qué? Qu' hi veuhen de poch lluny!... Una mossa qu' ab quatre dias será l' ajuda de sa mare y la mestressa de tots, una mossa qu' ha d' esser la que quan jo repapiegi s' adoni de que 'm falta un botó á la camisa, y tinga mes cuidado que jo mateix pensant en lo bany de camas que tal vegada m' ordeni 'l metge: una mossa!... ja ho han dit tot!

Ells voldrian un bordegás ¡oh, deliravan perque jo 'l tingués y fins li estenian lo titol de soci!... Un bordegás perque quan comensés á ferse entendre digués, ab molta gracia, segons ells, lo que ni podria escoltar la minyo-

na que l' aguantés. Un bordegás, perque al cáureli las primeras dents sapigués mes que son pare y fés esclamar á tothom: *com pujan las criaturas!* Un bordegás, perque quan se vegi las orellas no 'l pugui tenir pel cap ni pels peus, y perque un cop las calsas posadas siga una potencia dintre casa... á la fi son joves y si poguessin escoltarme'ls etgegava un discurs que no tindrian mes ganas de demaná' un xicot.

Parlant aixi 'm sent la cusidora y s' empenya en fer creure que jo avans desitjava un noy, pero que com no ha sigut m' aconsolo perque no hi há mes remey. Aixó, no s' ha de creure: jo sempre he dit: *be vinga*... tal com ho sentia á dir.

Per xó, si volen, tot te lo seu pro y lo seu contra: jo estich per lo que tinch y d' aqui ningú 'm descabalca, pero encara guardo una mica *d' alló:* de respecte á las opinions y penso que tots estém dins la rahó. Pero, per qué tan amohino y tan trencarme 'l cap? Un amich de la casa que 'l ser molt de la brometa, no li es obstacle per haver mort ja tres donas, 'm diu: *no tinga por... vostés encara son joves... prou, prou, prou*, faig jo coneixentli la intenció y posantli la ma á la boca, *no segueixi*: *no som prou richs*, y mes m' estimo pensá y aconsolarme ab lo que sempre 'm promet la sogra: *ab una noya 't donarán un noy.*

N' hi ha un tip de las llevadoras! *La nena es tota de son pare*, diu sempre que li sembla que 'm pot fer content: *'l nas, la barba, 'ls ulls*; pero aixís que 's troba á solas ab lo padrí, li fa: *vaja un motllo tret de la cara de vosté, no fa la de la noya mes semblant*, y 'l padrí també 's queda tan satisfet y fins se permet riure y dir tot cofoy *que n' es vosté!* pero la llevadora 's formalisa y á n' al padrí, que poch li costa creurho, aixó 'l deixa convensut. Re, tothom te las sevas pretensions y en aquets cassos á un *hom* li sembla valgué alguna cosa quan se 'l busca per modelo... Pero, jo no 'm puch avenir á una cosa ni á una

altre, perque, siga com siga, jo m' haig d' imaginar la nena, ó ab lo meu bigoti, ó ab la calvicia del qui l' ha de dur á las fonts; únichs detalls que 's caracterisan.

Jo prou procuro dir que 'm sembla que té molt de sa mare, pera veure si aixis fent propaganda s' arreglan las cosas y jo 'm trech aquesta mica de mal humor, pero ca: la llevadora es terrible y no vol qu' aixis siga: á vegadas 'ns diu: *que saben vostés de si se semblan ó no.* Y com á mi 'm ve tot de nou penso que tal vegada té rahó... pero jo ja ho veig: las parteras may *afluixan* res y mentres se segueixi aquest sistema lo primer *cop d' ull* de la llevadora será invariable.

Y ben mirat aixó té mes trascendencia dintre la familia de lo que un pot imaginarse: jo á vegadas me 'n rich, quan no haig de posarhi pau. La cunyada fa:

—Mira 'ls ulls com los gira: aixó es ben bé de son pare... Ay filleta, que 'n serás de desconfiada: ja ets ben bè de la familia dels...

Pero aqui ma germana l' interromp, y com si fos lo mes natural del mon observa: *que la nena sempre riu per poca cosa* y esclama:

—Oy qu' aquest riure es ben bé de la part d' ella? Y com si tal cosa, segueix:

—Ay, xicota, xicota, si no mudas que 'n serás de coqueta!...

Alguna cosa se n' ha de dir! Jo prou voldria preocuparme per aquestos parers, perque á mi 'm sembla que si 's poguessin coneixe 'ls defectes que mes tart han de manifestarse travallaria pera matarlos d' arrel .. pero cá, no puch al veure que las tias, ab tot y tants defectes, ab tot y las indirectas se me la menjarian á petons.

Tot son castells al ayre entre ma esposa y jo: ella ja se la veu gran: jo casadora, y la sogra que 'ns acompanya á n' aquestas intimitats aixuga ab tota la bona fe del mon algunas llágrimas perque pensa que quan aixó arrivi ella ja no ho veurá.

—Quí sab? li faig jo, y aquí li cito cassos á truco de distreurela de gent qu' han arribat, y fins qu' han passat del cent, pero com ella creu que cert reumatisme que se li ha encarinyat l' ha d' acabar, mou lo cap duptant, y jo que no acabo 'ls recursos perque en dias com aquests no vull veure gent trista al meu costat l' animo altre vegada y dich ab tota la ignocencia de que s' es capás en aquestos cassos:

—Pot sé 'ns morirem primer nosaltres...

—Calla, calla, boig, interromp la sogra, Deu no ho vulga! Que 'ls fills acluquin los ulls als pares, sempre demano 'l mateix; y com això no es una conversa que m' alegri massa, aviat tornem á *lo que mes interessa*, com bonament dihem ma esposa y jo.

—Altrament, fa ella, á deu anys vuy que 'm tinga una banua feta.

—Pero filla, faig jo, tu saps lo que dius? Això es matarla, y després no es cap carrera fer bánuas.

—No tingas por, observa ella, ja será forta, si Deu ho vol, y quina carrera li vols dar á una noya?

—Just, responch, si fos un noy...

—Això es lo que voldrias, repren ella, creyent veurem l' orella, com no tens altra cosa al cap: ja veurás quan vingan aquells entabanadors... per xó no l' estimas: perque es noya...

Y aquí 'm toca treure 'l mal efecte de mas paraulas, perque la posan de mal humor.

A vegadas ho logro, á vegadas no: tot está en lo bon acert y en la diplomacia de la festa que desseguit me cal ferli.

Per lo demés, com se veu, lo porvenir de nostra filleta 'ns preocupa molt. Son tan limitadas las aspiracions d' una noya!... Al menos, si fos home, pero Deu m'en guart de parlarne mes perque 's vegi que jo me 'n ocupo, faig:

—No es això lo que m' amohina...

—No, dius, donchs qué? preguntan ansiosament abduas.

—Qué?... esclamo fentlas gruar y com qui prepara una sensació. Qué? Lo casarla.

Y aquí esclatan en una forta rialla que posa en ridicul lo cuidado que jo 'm prench en est assumpto.

—Vos en rieu? y procurant ferlas mevas dich en to amenassant y alsant lo dit: Deu nos en guart que trovés un mal home.

—Vé, ja se vé, diu ma esposa conveninthi, Deu nos en guard, pero d' aqui á llavoras...

—D' aqui á llavoras no 'ns en adonarem, y... desenganyat, corre molt dolent, molt dolent...

—Ja pots dirho, afegeix la sogra aprofitantse, ja pots dirho, molt dolent, molt dolent, y al remarcar aquestas paraulas, 'm mira ab certa inteligencia lo que'm fa tornar roig per mes que jo no dech amagarme de res y mudar de conversa:

—No voldria pas que fos monja, dich dissimuladament.

—Ah, ni jo.

—Bé, será lo que Deu vulga, diu la sogra, y aqui 'ns donem per satisfets y es que ja trovem un *encarregat* del porvenir de la noya.

Jo fora d' ellas á vegadas hi penso. ¡Quí sap lo que li espera! Será felis? No ho será? y entregat á n' aquestas reflexions massa tristas quan se sent aquet novell amor, un sensill plor de ma filleta, un lleuger encostipat me fa estar neguitós y pensar: perque m' entristeixo, si té la vida com las esgroguehidas fullas, á mercés del primer buf de la tardó!...

Avuy tinch un mal dia: no sé per quin motiu ma casa s' ha omplert de gent forastera y aprofitant la bona ocasió que la partera ja pot enrahonar tothom s' ha permés ferho, com s' acostuma á dir, pels colzes.

La del tercer pis me deya:

—Miris qu' una noya no es un noy... Ha d' anar molt ab cuidado com la puja. Miri qu' hi ha cassos y cassos hi ha.

Las demés vehinas feyan:

—Ah, sí, sí, ja pot dirho: no me 'n parli... n' hi esplicaria tants... ¡uy, á quin temps som!...

Pero no n' he pogut treure l' aygua clara: tot han sigut amenassas, y com per més que m' esforsés totas las esclamacions venian á esser las mateixas he pres lo partit de dir á tot:

—Oh, prou, ja m'ho penso... Tinch molta esperiencia. Jo també sé cassos...

Pero, á dir veritat, las vehinas no venian amanidas per abocarme un discurs de precaucions, ans bé hi ha motius per creure qu' alguna ha volgut serhi quant lluhís aquell cobrellit de que tant se 'n parlava y d' aixó me 'n he convensut al veure que mentres l' una tocava 'l trasparent l' altra li feya:

—Vol dir qu' aixó es fet d'ella? Que m'ho plantin aqui.

—Quina nena mes hermosa! Quins sacsonets! hi havia qui esclamava, y tot era palpá 'l domás per dir tot baixet baixet, á la del costat:

—Hi ha mes cotó que seda.

Jo que no podia evitar aquest poch dissimulo tot era ferme 'l desentés, perque fins me dava vergonya de que 'm poguessin veure.

—Y bé, qué 'ls hi sembla la nena?

—Bé, molt bé, molt grassoneta, feya una adonantse de que no era aquell lo lloch mes á propósit pera clavar estisorada.

—Té molt de vosté, deya l' altra, mentres que la primera dissimulant molt poch que no estava ab nosaltres, afegia:

—Si ja ho deya jo, tot es de sa mare.

—Bè, de tots dos, de tots dos, acabo jo obligat á usar cert tó casolá y que tan ensejo des que 'm trovo á n'aquest nou mon.

Per fi las vehinas se'n van plegadas no sens aconsellarme que no deixi entrar massa gent á la sala, qu' á la partera no li convé enrahonar y qu' ara está mes en perill que may.

Jo las despedeixo y per seguí aquesta costum que constitueix *los modos d' una persona*, entre segons quina gent, faig ab tot l' estudi possible: